

KOMUTANLARININ KALEMİNDEN BALKAN SAVAŞLARI SÜRECİNDE ORDU-SİYASET İLİŞKİSİ VE BOZGUNA ETKİSİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Hülya TOKER*

Özet

Osmanlı Devleti'nde çok daha önceleri başlayan ordu-siyaset ilişkisi, İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin siyasi faaliyetleri sonucu ilan edilen II. Meşrutiyet ile beraber oldukça etkin bir seviyeye ulaşmıştır. II. Meşrutiyetin ilanının cemiyet üyesi veya sempaticanı subaylara büyük imtiyazlar sağlaması başta Mustafa Kemal olmak üzere, pek çok kişi tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası ve Halaskâr Zabitan Grubu gibi yeni teşekküller, ordu içinde var olan *alaylı-mektepli* ayrımına *fırkacılık* olarak adlandırılan İttihatçı-İtilafçı şeklinde yeni bir boyut getirerek ordu içindeki fay hatlarının daha da derinleşmesine neden olmuştur.

Büyük bir hezimetle sonuçlanan Balkan Savaşları'nın böyle bir atmosfer içinde başlamış olması, ordu içinde yaşanan büyük çatışmaların ordunun başarısızlığı üzerindeki etkisinin sorgulanmasına neden olmuştur. Dönemin ordu mensuplarınca kaleme alınmış olan hatıralar, yazarlarının benimsedikleri fırkalara göre birbirlerinden farklı bilgiler sağlamaktadır. Hatıralarda dikkati çeken ortak kanı, ordunun siyasete karışmasının önemli sakıncalar doğurduğu, orduya zarar verdiği ve en nihayetinde ordudaki *fırkacılık* ayrımının Balkan hezimetinde önemli bir neden olduğudur.

Anahtar Kelimeler: İttihat ve Terakki Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Halaskâr Zabit Grubu, Balkan Savaşı, Ordu-Siyaset İlişkisi

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin, mülkî teşkilatına göre 158 kazayı (ilçe) ihtiva eden 33 sancağının yer aldığı Avrupa'daki topraklarının %83'ünü, nüfusunun %69'unu ve bunlara ek olarak devlet gelirlerinin önemli bir kısmı ile önemli ölçüde zirai potansiyelini kaybetmesine, sonrasında ise büyük göçlerin yaşanmasına sebep olan Balkan Savaşları, Türk tarihinde, tüm bu kayıpların büyüklüğünün önemini belirten *bozgun*, *hezimet* ve *facia* gibi ifadelerle anılmaktadır. Hezimetini yaşamış bir subay olan Asım Gündüz'ün; "*Balkan Savaşının acı hatıraları o günü yaşayanların veya tarihi bilenlerin hala yüreklerini sızlatmaktadır.*" (Gündüz, 1973: 26) şeklindeki sözleri, hezimetin etkisinin günümüze kadar süregeldiğini göstermektedir. Balkan Savaşları sonucu yaşanan göçler, bu facianın en derin izlerini taşıması nedeniyle acının taze kalmasının başlıca aktörlerinden biri olmuştur.

Türk tarihinin elim sayfalarından birini oluşturan Balkan Savaşları ile ilgili; Başbakanlık Devlet Arşivleri tarafından 2013 yılında yayımlanan, iki ciltten oluşan *Osmanlı Belgelerinde Balkan Savaşları* adlı belge yayını, Gnkur. ATASE D.Bşk.lığı tarafından hazırlanan ve Balkan Savaşlarına ait 99, 100, 101 sayılı *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi* ile Gnkur. ATASE D.Bşk.lığı Arşivinde bulunan belgeler esas alınarak hazırlanmış olan Balkan Savaşları'nın çeşitli cephelerinin anlatıldığı eserlerin yanı sıra çok sayıda telif eser, tez, makale ve dönemin tanıkları tarafından kaleme alınmış hatıra bulunmaktadır.

Bu çalışmada; çoğunlukla Balkan Savaşları döneminde komuta kademesinde yer alan subaylar ve döneme tanıklık etmiş sivil otoriteler tarafından kaleme alınmış hatıralar esas alınarak, ordunun siyasete nasıl karıştığı, ne şekilde gelişme gösterdiği, savaşın gidişat

---

* Dr.; Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığında Askerî Tarih Uzmanı. E-posta: hulyatoker@gmail.com

ve sonucunu nasıl etkilediği, kısaca ordunun siyasete karışmasının yaşanan bozguna etkisinin ne olduğu gibi sorulara cevap aranmıştır.

Döneme ait hatıralar incelendiğinde; Balkan Savaşları'nın hezimetle sonuçlanması, hatıralarını kaleme alan subayların muharebelerin içinde yer alması ve döneme ait fırkalardan birine üye olması vs. gibi sebeplerden dolayı öznel bir yaklaşımla yazılmış olması çalışmamızda daha dikkatli davranmayı gerektirmiştir. (Birinci, 1998: 613) ¹ Dönemin önde gelen fırkalarından -İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf Fırkası- her ikisinin üyelerinin de hatıralarını kaleme almış olmaları olayları karşılaştırmalı olarak değerlendirmemize imkân vermiştir. Ordunun siyasete karışması veya Balkan Savaşları döneminde sıkça ifade edilen *fırkacılığın* tohumlarının önceki yıllarda atılmış olması, çalışmamızda öncelikle ordu-siyaset ilişkisinin tarihi arka planının da ele alınmasını ve sonrasında da Balkan Savaşları'ndaki yansımaları üzerinde durulmasını gerekli kılmıştır.

1. OSMANLI DEVLETİ'NDE ORDU-SİYASET İLİŞKİSİ

Osmanlı Devleti'nde ordunun siyasetle ilgilenmeye başlamasının, muharebelerde alınan yenilgiler ve bunların sonucunda önemli toprak kayıplarının yaşanması, ordunun modernize edilmesi ve Harbiye Mektebinde verilen eğitimin yenilenmesi, Avrupa'da devam eden gelişmeleri yakından takip edebilme yetisine sahip ordu mensuplarının toprak kayıplarının engellenmesi ve ülkenin gelişmesi hususundaki kaygılarının artmasıyla birlikte gün yüzüne çıktığı görülmektedir.

Ancak ordunun modernizasyonunun ülkenin kötü gidişatını durduramaması ve toprak kayıplarının devam etmesi, ülkedeki pek çok aydın gibi ordu mensuplarının da çareyi siyasi değişiklik yapılmasında bulmalarına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak Avrupa'daki gelişmeleri yakından takip eden bazı ordu mensupları, kendileriyle aynı görüşü taşıyan ve anayasalı meşrutî sistem isteğinde bulunan sivil aydınlarla birlikte, 1876'da I. Meşrutîyetin ilanında önemli rol oynamışlardır. II. Abdülhamit'in 1878'de Meclis-i Mebusanı kapatması ve Kanun-i Esasi'yi yürürlükten kaldırmasından sonra, Harbiye Mektebi mezunu genç idealist subaylar, istibdadın yıkılması fikrinin en ateşli savunucuları olmuşlardır.

Bu subayların başında; 3. Orduya mensup, Prusya modeline göre yetişmiş, Harbiye'yi ve Erkân-ı Harbiye (kurmay) Mektebi'ni bitirmiş, bazıları Almanya'da eğitim görmüş subaylar yer almaktadır. Bu durum genç subaylarının eski usule göre yetişmiş üstleriyle aralarında problem yaratmaya başlamış, diğer taraftan mektepli subayların çoğunun ülkenin uzak bölgelerinde çetelerle mücadele ediyor olması Padişaha ve yönetime olan isyanlarını daha da körüklemiştir. II. Meşrutîyetin ilanında önemli rol oynayan 3. Ordunun isyanı tetikleyen yapısı yine aynı orduya mensup Osman Senai ve Ali Fethi [Okyar] beyler tarafından *Asker* adlı gazetede yayımlanan yazılarla gün yüzüne çıkarılmıştır. Osman Senai "*Üçüncü Orduya Selam*", Ali Fethi Bey de "*İnkılab-ı Ahirde Osmanlı Ordusunun Politikaya Suret-i Müdahalesi*" başlıklı yazılarıyla askerî siyasete karışmaması yönünde görüş bildirirken, ülkenin içinde bulunduğu durumu 3. Ordu bölgesinde yaşanan olaylarla örneklendirmek suretiyle ordunun siyasete karışmasının gerekliliğini belirtmişler bu nedenle II. Meşrutîyetin ilanındaki katkılarının takdirle karşılanması gerektiğini dile getirmişlerdir (Osma Senai, 1324/1908).

Ali Fethi Bey, "askerî politikayla iştiğal etmesi gereğinin askerî vazife ile siyasi işlerin bağdaştırılmaz olduğu ve siyasi müdahaleler ve düşüncelerle yorgun olan bir askerî aslî görevini aşk ve hevesle yerine getiremeyeceği" düşüncesindedir. Diğer taraftan ülkenin

içinde bulunduğu durum nedeniyle müdahalenin yapılması gerektiği, orduyu siyasetle uğraşmaya sevk eden sebepler yakından incelendiğinde nazariyat noktasından dahi bunun siyasete müdahale değil asli ve esas vazifesini yapmaktan başka bir şey olmadığını görüleceğini belirtir. İdarenin her yerde ortaya çıkan karışıklıklar sebebiyle ordunun memleketin siyasetine bağlı olan olaylar ile doğrudan doğruya temas haline geldiğini, özellikle bir türlü halledilemeyen Makedonya'daki kargaşanın 3. Ordu subaylarını zor ve halledilmesi mümkün olmayan bir mesele karşısında bıraktığını ifade etmektedir (Ali Fethi, 1324/1908: 124-125).

Ali Fethi Bey'in eleştirileri pek çok subay tarafından – fırkacılığın henüz tam olarak gün ışığına çıkmadığı dönemde – benimsenerek paylaşılmıştır. Genel itibarıyla kabul gören; “askerin, ülkenin içinde bulunduğu durum nedeniyle siyasete müdahale etmesi gerektiği, eşkiya takibinde kullanılmasının ordunun yeteneklerini azalttığı, bu durumun subayların gerek mesleki hayatları gerekse özel hayatlarını olumsuz yönde etkilediği” gibi hususlardır. (Ali Fethi, 1324/1908: 124-125)²

Bunların yanı sıra ülkenin içinde bulunduğu ekonomik kriz nedeniyle maaşlarının geçimlerini sağlayacak miktarda olmaması, İstanbul'daki imtiyazlı subayların sık sık terfi ve bol nişanlarla ödüllendirilirken (Atay, 1969: 39-40)³ Makedonya dağlarında çarpışan genç subayların düzenli maaş dahi alamamaları (maaş ödemeleri bazen üç ay gecikmektedir) (Danişmend, 1972: 359) ve alaylı-mektepli çatışması gibi hususların subayların siyasete olan ilgisinin artmasına, (Yakut, 1999: 44) İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılanların sayısının hızla çoğalmasına, kısa sürede tüm Makedonya'da örgütlenerek siyasal muhalefetin genişlemesine neden olmuştur. (Ali Fethi, 1324/1908, 127) Tüm bu sorunların Meşrutiyetin ilanıyla çözümleneceği düşünülerek, Yıldız Sarayına telgraf çekilmiş ve anayasanın yeniden yürürlüğe konması ve Meşrutiyetin ilan edilmesi istenmiştir. Bu anlamda ilk fiili hareket yine 3. Ordu subaylarından gelmiştir. Resneli Niyazi Bey'in başlattığı bu hareketin (Resneli Niyazi, 2003: 3) Rumeli halkı tarafından kısa sürede büyük destek görmesiyle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kendiliğinden Selanik'te 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyeti ilan etmesi ve bir gün sonra da II. Abdülhamit'in anayasayı yürürlüğe koyması sağlanmıştır. (Bayur, 1964: 59-60)

Bu tarihten sonra ordu kendini tamamen siyasetin içinde bulmuş ancak başta Mahmut Şevket Paşa olmak üzere ordunun bu durumu pek çok kişiyi rahatsız etmiştir. Esasen daha Meşrutiyetin ilanından on gün önce saraya bir telgraf çeken Rumeli Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa 3. Ordu subaylarının hemen hepsinin cemiyet ile alakası olduğunu bildirmiştir. (Uzunçarşılı, 1955: 135-136)

Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa mecliste ordunun siyasetle ilgisini kesmeye yönelik bir kanunun çıkarılması için yaptığı konuşmanın başında Meşrutiyetin ilanında ordunun katkısını övmüş, sonrasında ise ordunun siyasete karışmasının sakıncalar doğuracağından söz etmiştir. Mahmut Şevket Paşa, kendisinin Meşrutiyetin ilanının üçüncü günü bunu anladığını, şenlikler esnasında genç Osmanlı subaylarının hararetli konuşmalar yaptığını ve siyasetten bahsettiklerini, bunu söyleyenlerin asker elbisesi giymiş kişiler olduklarını görmenin kendisine ıstırap verdiğini ifade etmektedir. (“Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi”, 18 Haziran 1328 [1912]: 508)

Durumu yakından takip eden Harbiye Nezareti, 23 Şubat 1909'de orduya politika ile uğraşmaları, mitinglere gitmemeleri, nutuk irad etmemeleri, askeri silsileye uymaları, makale yazmamaları, tiyatro sahnelerine çıkmaları yönünde bir emir yayımlamıştır. (Tunaya, 1989b: 257)

Tüm bu faaliyetler ve uyarılar sonuç vermemiş ve 31 Mart 1325 (13 Nisan 1909) olayı patlak vermiştir. Bu olayın bastırılması için gönderilen Hareket Ordusu, İstanbul'a girdikten sonra yapılan hükümet darbesiyle cemiyetin zedelenmiş olan itibarına yeniden kavuşmasını

sağlamıştır. Ancak kaçınılmaz olarak ordu siyasetin tamamen içine girmiş bu durum da kamuoyu ve ordu içinde muhalif seslerin yükselmesine neden olmuştur. Bunu bir nebze olsun azaltmak amacıyla 7 Ağustos 1909'da *Tasfiye-i Rütbe-i Askeriye Kanunu* çıkarılmıştır. (“*Düstur*”, 1329: 421)

Bu durum, ordunun siyasetten uzak durması yönünde yeni telkinlerin yapılmasına neden olmuş, Mahmut Şevket Paşa, ordu ve iktidar ilişkisine açıklık getirmiştir. (“*Takvim-i Vakayi*”, 21 Nisan 1325: 1) Hareket Ordusu karargâhında çalışan İsmet (İnönü) Bey'in kaleme aldığı ordunun siyasetle uğraşmamasına dair bir tebligat, Mahmut Şevket Paşa'nın onayıyla, tüm birliklere göndermiştir. (İnönü, 1985: 54) Daha etkili olmak için İstanbul ve Edirne'deki kışlaları gezerek subaylara, “siyasetle iştigalin memleket için ne kadar muzır olduğunu” anlatmıştır. (“*Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*”, 18 Haziran 1328 [1912]: 544)

1909 yılı ekim ayında Selanik'te toplanan İttihat ve Terakki Cemiyeti kongresinde de ordu-cemiyet ilişkileri ilk defa bir problem şeklinde ele alınmış ve ordunun politika yapmasının mahzurlu olduğu ileri sürülmüştür. Burada Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal [ATATÜRK] Bey de ordunun siyaset dışı kalması gerektiği yönünde görüş bildirmiştir. (Bayar, 1966, 507; Hüseyin Cahit, 1325: 1) İsmet [İNÖNÜ] Bey bu konuda, Kazım Karabekir ve kendisinin de Mustafa Kemal ile aynı görüşü paylaştıklarını, ordusunun siyasetten ayrılmasının mutlaka gerekli olduğunu anlatmaya çalıştıklarını ancak olumlu bir sonuç alınmadığını ifade etmektedir. (İnönü, 1985: 55)

Bu sırada İttihat ve Terakki Fırkasından ayrılanlardan ve muhaliflerden oluşan bir grup 21 Kasım 1911 tarihinde Hürriyet ve İtilaf Fırkasını kurmuş ve böylece Osmanlı Devleti siyasi hayatına yeni bir fırka daha eklenmiştir. İstanbul'da yapılan ara seçimi bir oy farkla kazanan (11 Aralık 1911) İttihat ve Terakki endişeye kapılarak yeni tedbirler almaya yönelmiştir. (Birinci, 1998: 588)

Diğer taraftan hükûmetin Arnavutluk politikasına karşı çıkan on iki subay ile 50-60 kadar neferin, Yüzbaşı Tayyar Bey öncülüğünde Resneli Niyazi Bey'in yıllar önce yaptığı gibi dağa çıkması (26 Haziran 1912), (Tunaya, 1998a, 22) “*Mensubin-i Askeriyyenin Siyasiyat ile Men'i İştigali Zımnında Askeri Ceza Kanuna Zeyl Olmak Üzere Tanzim Olunan Layiha-ı Kanuniyye*” adıyla bir tasarımın hazırlanarak meclise sunulmasına neden olmuştur. (“*Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*”, 16 Haziran 1328 [1912]: 537) Tasarı, 1 Temmuz 1912 tarihinde Mecliste kabul edilmiş ancak üç aydan fazla bir süre geciktirildikten sonra muvakkat kanun halinde neşrettiği belirtilmektedir. (Bayar, 1966: 516; “*Tanin*”, 19 Haziran 1328: 1)

Ordunun siyasetten arındırılması yönünde sert tartışmalar yapılırken, asker ve sivillerin oluşturduğu ve adına Halaskâr Zabitan Grubu denilen bir oluşum, ordunun siyasete karışması konusunu yeniden alevlendirmiştir. (Yakut, 1998: 250-251) Bu olay karşısında İttihat ve Terakki mensubu pek çok subay hükûmete ortak telgraflar göndererek tepkilerini dile getirmişlerdir. (Bayar, 1966: 548)

Bu sırada Süleyman Nazif, 27 Temmuz 1912'de *Hak Gazetesi*'nde yayımladığı “*Kılıçlı Siyaset*” başlıklı yazısında Meşrutiyet-ordu ve ordunun görevi konusuna şu ifadeleriyle açıklık getirmiştir;

Ordu, Meşrutiyetin değil, vatanın bekçisidir. Millet, Meşrutiyet idaresine lâıyk değilse, onun bir parçası olan Ordu bu liyakati kazanmaz... (Hüseyin Cahit, 13 Teşrinievvel 1325: 1)⁴

Meşrutiyet'ten sonra bizde pek ziyade dile dolaşan sinirlendirici tabirlerden biri Ordu, Meşrutiyet'in bekçisidir sözüdür. Bu manasız sözü bir düstur sayanlar, Ordu ile beraber kendilerini de aldatmış oluyorlar. (“*Hak*”, 25 Temmuz 1912: 1; Bayar, 1966: 554)

Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükûmeti, 7 Ağustos 1912’de toplumdaki siyasileşmesinin önüne geçmek için, memurların bağlı oldukları partilerle ilgilerini kesmelerini ve tarafsız görev yapmalarını istemiş, bunu gerçekleştirmek için memurlardan bir senet alınması zorunluluğu getirmişti (“*Takvimi Vakayı*”, 28 Temmuz 1328: 2; Tunaya, 1989b: 257; “*Takvimi Vakayı*”, 28 Temmuz 1328, 2).

Hükûmet bu uygulamayı subaylara ve erlere de yaygınlaştırmaya çalışmıştır. Böylece ordudaki aşırı siyasallaşmanın önüne geçmeyi hedeflemiştir. Bu amaçla, Harbiye Nezareti 10 Ağustos 1912’de bir yönerge yayımlayarak tüm subay ve erlerin tahlif/yemin etmesini istemiştir. Yönergeye göre, ordu ve donanmadaki Müslüman, Hristiyan ve Musevi subay ile erleri, bu töreni ayrı ayrı kendi kutsal kitapları üzerinde yemin edeceklerdir (“*Takvim-i Vakayı*”, 31 Temmuz 1328: 1)⁵.

2. BALKAN SAVAŞI ÖNCESİ HEZİMETİ TETİKLEYEN HUSUSLARA DAİR ELEŞTİRİLER

Arka planında böylesi siyasî çekişmelerin ve ordunun siyasetle ilgilenmesinden kaynaklanan problemlerin yaşandığı 1912 yılı Ekim ayına gelindiğinde, Osmanlı Devleti Balkan Savaşları’nın ayak seslerini duymazdan gelmekte ve iç çekişmelerle, iktidar, güç ve mevki kavgalarıyla çalkalanmaktadır. Döneme ait hatıralarda; bu çekişmeler ayrıntılı bir şekilde anlatılmakta, Balkan Savaşları öncesi yetkililerin savaşın çıkacağını görmezden gelmesi, ordunun jandarma kuvveti gibi kullanılması, en kuvvetli birliklerin Yemen’e gönderilmesi, terhislerin zamansız yapılması vs. gibi pek çok husus ele alınarak bu tür aksaklıkların hezimete olan etkileri üzerinde durulmaktadır.

Hatıralarda; hükümet yetkililerinin savaş öncesi Balkanlardaki gelişmeleri takip edememesi ve savaşın çıkacağını görmezden gelmesinin başlıca nedenlerinden birinin hükümetin Avrupa siyasetine aldandığı ve Düvel-i Muazzamadan bazıları ve özellikle İngiltere’nin Balkanlıların Osmanlı memleketlerine hücum etmeyeceklerine yönelik söylemlerine inanıldığı, hükümetin muharebe edemeyecek bir halde olduğunu bilmesine rağmen sırf mevkiini muhafaza etmek için savaşın gelişini görmezden geldiği belirtilmektedir. (Ahmet Hilmi, 1331/1915: 8, 9)

Ordunun durumuyla ilgili de pek çok değerlendirme yapılmakta olup bu konuda genel kabul gören hususların başında, II. Abdülhamit’in uyguladığı politikalar sonucu Balkan Savaşları öncesi ordunun son derece zayıf bir hale getirilmiş olması gelmektedir. (Bekir Sıtkı, 1331/1915: 4) II. Abdülhamid döneminde ordu ve donanmanın elindeki ateşli küçük çaplı mavzer tüfekleri ve seri ateşli topların hemen hepsinin onun zamanında tedarik veya sipariş edildiği, ordunun düzenlenmesi, donanımı için çok fazla para harcandığı ve öğretmen sıfatıyla Alman subayların çağırıldığı kabul edilmekle birlikte askerî açıdan yetersiz olduğu, yapılanların iyi niyetli olmayıp, padişahın nefsi müdafaa vesvesesiyle şahsi siyaset ve bazı şahsi menfaatleri doğrultusunda yerine getirildiği belirtilmektedir. Ayrıca bu durumun iç isyanlara neden olduğu, ordunun daima dağınkı bulunmasına ve eğitimden mahrum kalmasına sebep olduğu, asıl problemin her türlü çalışmanın kötü algılanarak engellenmeye çalışıldığı ifade edilmektedir. (Ali [Ali İhsan Sabis], 2012: 16)

Bu nedenlerle II. Abdülhamit zamanındaki ordunun; eğitimden ve savaş gücünden mahrum, jandarma hizmeti yapan sessiz bir kitleden başka bir şey olmadığı, jandarma kuvveti olarak kullanılması nedeniyle savaşa hazırlanmak için imkân bulunamayacağı, Meşrutiyetin ilanından itibaren ordunun sürekli iç karışıklıkların bastırılması için uğraştığı, 31 Mart Olayı, Adana Faciası, Arnavutluk ve Havran Kargaşası, Malisor Olayı, Yemen İsyanı gibi olayların hep orduya zarar verdiği ifade edilmektedir. “*Abdullah Paşa’nın*

Balkan Savaşı Hatıratı Mahmut Muhtar Paşa'nın Cevabı, 2012: 16; Ali [Ali İhsan Sabis], 2012: 23, 57)

Ülkenin içinde bulunduğu bu kargaşa nedeniyle ordu, jandarma veya polis kuvveti gibi kullanılmıştır. Bu nedenle hatıralarda; ordunun bu şekilde kullanılması ordunun askerî kabiliyetini azaltması ve özlük haklarına yönelik olumsuzluklar nedeniyle eleştirilere neden olmuştur. Ordunun ancak dış düşmanlara karşı savaşmak ve vatan savunması için kurulduğu, barış zamanındaki ordunun yalnız vatan evladını harbe hazırlamak için bir okul olduğu vurgulanmış, asıl askeri gücün artırılması için çok az emek harcadığı, subayların genellikle cehalet ve tembelliğin esiri olduğu, buna çare bulmaya kimsenin teşebbüs etmediği, kimsenin “Neden çalışmıyorsunuz? Sonra yükselemezsiniz!” şeklinde bir soru sormadığı, gerek çalışan, gerek çalışmayan, gerek becerikli, gerek cahil aynı sıra ile terfi ettirildiği belirtilmiştir (Ali [Ali İhsan Sabis], 2012: 23, 57).

Hatıralarda genel kabul gören diğer hususlar da, Balkan Savaşları öncesi yapılan manevraların ordunun gücünün yetersizliğini gözler önüne sermesidir. Bu anlamda 1910 yılı sonbaharında Edirne vilayetinde yapılan büyük manevraların, gerçekçi kişilere ordunun askerî değerinin II. Abdülhamit zamanındaki seviyeden çok az yukarı çıkabilmiş olduğunu gösterdiği, Osmanlı ordusunda tabur, alay ve daha büyük birlik komutanlarının birliklerini muharebe kaidelerine uygun şekilde sevk ve idare etme usulünü henüz bilmedikleri gibi ordunun eğitim, sevk ve idaresine yönelik hususlardır (Ali [Ali İhsan Sabis], 2012: 57).

Balkan Savaşları öncesi en iyi birliklerin ve önemli miktarda teçizatın Yemen'e gitmesinin de önemli bir eleştiri konusu olarak ele alındığı görülmektedir. Zira bu dönemde 2'nci ve 3'üncü Orduların birkaç istisna dışında, hemen bütün seri ateşli dağ bataryaları Yemen'e sevk edilmiştir. “Abdullah Paşa'nın Balkan Savaşı Hatıratı Mahmut Muhtar Paşa'nın Cevabı”, 2012: 21, 22)

1910 senesi kış mevsiminde Yemen buhranının şiddetlendiğini, ordunun muvazzaf kuvvetinden önemli bir kısmının, güzide pek çok subayın ve özellikle ordunun beyin gücü olan Genelkurmay Başkanının Yemen'e gönderildiğini, o andan, Balkan Savaşları'nın kaybedildiği ana kadar ordunun beyin takımından ayrı düştüğünü, ordunun bir buçuk sene Genelkurmay Başkanından mahrum olarak yaşadığını ifade eden Ali İhsan [SABİS] Bey; ordunun en güzide ve fedakâr subaylarının çoğunun Yemen'de, Trablusgarp ve Bingazi'de bulunduğunu, anavatanda kalan subayların ise askerlikten çok siyasetle ve iç meselelerle uğraştıklarını, savaş hazırlığı bu derece eksik olan bir ordunun büyük başarılar göstermesinin abes olacağı yönünde bir öngöründe bulunmuştur (Ali [Ali İhsan Sabis], 2012: 59, 70).

Balkan Savaşları öncesi asıl eleştiri konusu, ordunun terhisi meselesidir. Terhis kararının Ahmet Muhtar Paşa kabinesi tarafından alınmış olması okların kabinenin üzerine çevrilmesine neden olmuştur. Bu konuda Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Mentеше; şayanı hayret bir gafletle Gazi Muhtar Kabinesinin iktidar mevkiine geçer geçmez bu toplanmış kuvvetleri dağıttığından bahsetmektedir (“*Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Mentеше'nin Anıları*”, 1986: 150).

Celal Bayar daha da ileri giderek Ahmet Muhtar Paşa'nın cuntacılar, asiler olarak ifade ettiği Halaskâr Zabitan Grubunun isteği doğrultusunda bu kararı aldığını ve işleri onların istekleri doğrultusunda yürüttüğünü, Rumeli'de savaşın ihtimalden çıkıp elle tutulur bir hale geldiği halde değerli komutan ve subayları açığa aldığını, yerlerini değiştirdiğini, önemli miktarda yetişmiş, düzenli eğitim görmüş askerleri terhis ettiğini ayrıca valileri de top yekûn görevlerinden uzaklaştırmak istediğini belirtmektedir (Bayar, 1966: 915-916; Türk geldi, 1984: 57; Apak, 1988: 90-91)⁶.

Hatıralarda terhislerle ilgili olarak;

o zamanki hükümet ileri gelenlerinin kendi kuvvetli muhaliflerinin eline ikinci bir 31 Mart hadisesi vermektense askeri terhise başlamayı tercih ettiklerini;" (Ali [Ali İhsan Sabis], 2012: 196) "Rumeli'de sınırlara yakın mevkiilerde toplanmış 130 bin kişinin terhis edilmesini mahalle bekçilerinden bile müteşekkil olsa, bir hükümetin yapmayacağı hatalardan biri olduğu... böyle bir hatadan sonra yine muharebeye kalkışmanın açıktan açığa bir cinayet-i vataniye sayılabileceği;" (Ahmet Hilmi, 1331/1915: 9) "böyle karmaşık bir ordu ile savaşın daha baştan kaybedildiği" ("Talat Paşa'nın Anıları", 1994: 24)

şeklinde ağır yorumlar yapıldığı, savaş ilan edelerin ise "cahil cesurlar" olarak tanımlandığı görülmektedir. . ("Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Mentеше'nin Anıları", 1986: 151)

Tüm bu kargaşa ortamında 8 Ekim 1912'de Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş ilanı etmesinden bir gün sonra (9 Ekim Salı) İttihat ve Terakki Meclis Grubu toplanmış, tüm duygular bir tarafa bırakılarak hükümete destek olunması yönünde bir öneride bulunulmuştur. Oybirliğiyle destek kararı verilmesi üzerine bu durum Sadrazam Gazi Muhtar Paşa'ya da bildirilmiştir (Okyar, 1980: 154).

Balkan Savaşları'nın başlamasından hemen sonra bir bildiri yayınlayarak: "Harp devam ederken parti mücadelesinin doğru olamayacağı gerekçesiyle bütün vatandaşların el birliğiyle vatanın savunması hizmetinde bulunmaları ..." istenmiştir. (Bayar, 1966: 928)

Karadağ'ın ardından Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'ın da Osmanlı Devleti'ne savaş ilanlarından sonra, beklenmedik hızda bir hezimet yaşanmaya başlanmış ve bunun üzerine 29 Ekim 1912'de Ahmet Muhtar Paşa istifa etmiş yerine Kamil Paşa sadrazam olmuştur (Hafız Hakkı Paşa, (t.y.): 21).

3. CEPHEDE ORDU-SİYASET / FIRKACILIK ÇATIŞMASI

Hatıralar incelendiğinde, Balkan Savaşı sırasında çekişmenin İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası taraftarları arasında yaşandığı, genellikle genç subayların İttihatçı, yaşlı olanların ise İtilafçı olduğu, bu durumun emir-komutayı olumsuz yönde etkilediği, sadrazamın fırkalara olan yakınlığının cepheye de yansıdığı, kısaca *firkacılık* ayrımının Balkan Savaşı sürecinde son derece tehlikeli boyutlara ulaştığı anlaşılmaktadır. Mehmetçiğin de aynı şekilde firkacılık ayrımında bulunması, tehlikenin daha da büyümesine neden olmuştur.

Savaşın hezimetle sonuçlanması ve önemli kayıplara neden olması suçlular listesini kabartmış ve bu konudaki suçlamalar ve yorumlar da yine firkacılık çerçevesinde yapılmıştır. Döneme ait hatıralarını yazan subayların da cephedeki muharebeleri ve olayları İttihatçı (İttihat ve Terakki taraftarı) veya İtilafçı (Hürriyet ve İtilaf taraftarı) ve İttihat ve Terakki Fırkası karşıtı olma durumlarına göre değerlendirdikleri görülmektedir.

Eleştiri oklarının yöneltildiği kişilerin başında doğal olarak Balkan Savaşı sürecinde Sadaret Makamı (Ahmet Muhtar, Kamil ve Ahmet Şevket Paşalar), Harbiye Nezareti (Nazım Paşa) ve ordu komutanlığı gibi görevlerde bulunan isimler gelmektedir. Askerî açıdan yapılan eleştirilerin odak noktasında Nazım Paşa yer almaktadır. İttihatçılar, Nazım Paşa'nın esas itibarıyla Halaskâran Zabitân Grubu tarafından yönlendirildiği düşüncesinde olmaları nedeniyle kendisinin verdiği tüm kararları sorgulamışlardır. (Çalışlar, 1993: 3)

Nazım Paşa'ya yönelik eleştiriler, yaptığı askerî hatalarla sınırlı kalmayıp kişiliğine yönelik de olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Celal Bayar;

Bence savaşı Türk askeri değil, Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Nazım Paşa ile onun emrindeki yüksek kumanda heyeti kaybetmiştir, bunun sorumlusu da Gazi Ahmet Muhtar ve Kamil Paşa kabineleridir. Çünkü askeri cuntanın zoru ile böyle bir

başkumandan ve kumanda heyetini ordunun başına onlar geçirmiştir veya geçmesine göz yummuşlardır (Bayar, 1966: 865).

Bayar, iaşe konusunda yapılan hatalardan bahsederek Nazım Paşa'yı suçlamaktadır. Bayar; iaşe konusunda bir gerçeği ortaya koyarak ve Tekirdağ'ına çıkarılan kuvvetlerin üç gün ekmek bulamadıklarını, bu durumun hasat mevsiminden ancak bir veya iki ay sonraya rastladığını, aslında bereketli üretim bölgesi olan Tekirdağ'ı çevresindeki köylerin ambarlarının "lebalep zahire ile" dolu olduğunu, meralarında sayısız kasaplık hayvanlar dolaştığını, ordunun geniş kadrosu ile (iaşe ve menzil) teşkilatı varken zavalıcağın bolluk içinde aç kaldıklarından görevlerini yapmadıkları için kendilerini sorumlu tutmaları gereken Başkumandan ve Harbiye Nazırına şikâyet ettiklerini, cephane meselesinin de bu şekilde ihmale uğradığını belirttikten sonra şu ifadeleri kullanmaktadır; "Demek ki karnı aç, tüfeğinin mermisi az, topçusunun güllesi noksan bir ordu ile hemen taarruza kalkıp Bulgarları ezmeğe, memleketlerini istilaya, Sırp ve Yunanlıları toprağımızdan atmaya gideceklerdi. Ne perişan bir zihniyet?" (Bayar, 1966: 863).

İttihatçı bir kimliğe sahip olan Hüsametdin Ertürk, Osmanlı ordusunun bu güç duruma düşmesinde Mahmut Muhtar Paşa'nın büyük bir suçu olduğunu, Mahmut Muhtar Paşa'nın geri çekilme emrinin, Abdullah Paşa'nın çok büyük hatası, küçük rütbeli subayların İttihatçılık düşüncesiyle yeterli derecede direniş göstermemelerinin büyük bir yıkıma sebebiyet verdiğini, Doğu Orduları Grubunun ancak Çatalca'nın güçlendirilmiş siperlerinde bir savunma savaşını göze alabildiğini belirtmektedir. (Ertürk, 1996: 80, 81) Ancak Hüsametdin Bey'in anılarında anlattığı bir olay cephedeki durumun vahametini gözler önüne sermektedir. Ertürk şöyle demektedir;

Çatalca siperlerine Çerkez Ahmet Abuk Paşa'nın kumanda ettiğini haber alınca derhal Çatalca'ya hareket etmişim. Karargâhta çalışan Topçu Binbaşısı Kızanlıklı Cevat Bey arkadaşım. Kulağıma eğilerek ve son derece gizli olduğunu ekleyerek dedi ki: İstanbul'daki subay arkadaşlar hükümeti devirecekler, biz de cephe de aynı işi yapacağız...(Ertürk, 1996: 81, 82)

Cephe de yaşanan fırkacılık ayrımını bazı subaylar tarafından üstü örtülü bir şekilde dile getirilirken bazıları tarafından ayrıntılı bir şekilde anlatılmakta ve neredeyse tüm süreç bu ayrım açısından değerlendirilmektedir. Tüm süreci kısaca özetleyenlerden biri olan İzzettin [ÇALIŞLAR] Bey, tarafsız bir şekilde olayları çözmeye çalıştığını ancak bu konuda İttihatçıların büyük tepkisini çektiğini belirtmektedir. İzzettin Bey, emir ve komuta yoluyla olağanüstü gayret göstermektense, İttihatçıları devirmekle meşgul olan bir kolordu komutanı, bir kurmay başkanı ve üç tümen komutanı olduğunu, hepsinin İttihat ve Terakki hükümetine küskün, oldukları kadar taraftarlarına da düşman oldukları ifade etmektedir. Ayrıca Mahmut Şevket Paşa'nın nezaretten alınmasını ve Meclis-i Mebusan'ın lağvedilmesini istediklerini; Arnavutluk meselesi üzerine ordu içinden büyük bir subay grubunun Arnavutluk harekâtının kıymet ve itibarını artırmak istediklerini, artık partinin veya İttihatçıların aleyhinde olsun olmasın genellikle bütün subayların İttihat hükümetinden ve Mahmut Şevket Paşanın Harbiye Nezaretinden şikâyetçi oldukları; Nezarete güven ve hürmet kalmadığını, Sait Paşa kabinesinin düşüşü üzerine nezarete getirilen Nazım Paşa'nın da İttihatçılara karşı ve hatta düşman olduğu, taraftarları olan ve Halaskarân ismini alan subay grubunun gayretiyle İttihatçılara vurduğu darbelerin şiddetlendirmeye başladığını, İttihatçı subayların karşılık vermesini önlemek üzere ordu genelinde siyasetle uğraşılmayacağına dair garnizonlardaki herkese yemin ettirdiklerini; İttihatçıların birçoğunun İttihat Heyeti'yle muhabbet ve çıkar ilişkisi olduğunu, diğer taraftan Halaskâran Zabitân Grubu subaylarının yeni ortaya çıkan durumdan çıkar temin etme gayretleri yüzünden subayların iki farklı fikir ve siyasi görüşe

ayrıldığı, yemin etmelerine rağmen birbirlerine karşı taraf oldukları, bu durumda askeri görevler de doğal olarak unuttuklarını ifade etmektedir. İzzettin Bey, tarafsız kalınması durumunda yaşananları ise şöyle izah etmektedir;

Subaylar arasında büyük bir soğukluk, hatta dehşetli bir düşmanlık başlamıştı. 5. Kolordu çevresi de diğer kolordular da aynı haldeydi. 5. Kolordu kumandanının maiyetine karşı hışım ve şiddet göstermeye muktedir olması, bu kolorduyu biraz düzenli gibi gösteriyordu. Dışardan bakınca 5. Kolorduda siyasetle uğraşıldığı gözükmezdi. Fakat arzular ve kalpler öyle değildi (Çalışlar, 1993: 3, 4).

Felsefeci Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi de döneme ait kaleme aldığı *Muhalefetin İflası* adlı eserinde subayların dahi çok fazla üzerinde durmadığı levazım konusundaki hataları oldukça sert dille eleştirmiştir. Onun eleştirileri, Balkan Savaşı Mahmut Muhtar ve Kamil Paşa hükümetlerine yönelik olup dönemi eleştirecek kişilerin, bu iki kişinin oluşturduğu kabinenin mesuliyetten kurtaramayacaklarını belirtirken, bütün Rumeli'nin elden çıkmasının iki sebebinden birinin zabitanın siyasetle uğraşması, asıl sebebin ise her iki kabinenin gaflet ve delaleti olduğunu ifade etmektedir (Ahmet Hilmi, 1331/1915: 4,7,8).

Diğer pek çok hatıra sahibi gibi Ahmet Hilmi'nin de yazdıklarından onun hangi tarafa mensup olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Özellikle fırkacılık konusunda yaptığı yorumlar onun olaya hangi cepheden baktığını açıkça göstermektedir. Ahmet Hilmi tarafsız olmaya çalışarak; kabinenin en büyük suikastı fırkacılığı bir tarafa bırakmak gerekirken bütün önemli görevlerin rütbe ve kabiliyete bakılmaksızın yalnız muhalif subaylara verildiğini, İttihada mensup subayların güvensizlikle muamele edilerek ordu içinde düşman gibi muameleye tabi tutularak azim ve gayretlerinin kırıldığını, oysa dört yıldır ordunun sevk ve idaresinin Mahmut Şevket Paşa'nın iktidarı etrafında toplanan İttihatçı subaylar tarafından yapıldığı, özellikle levazım işlerinin onlardan başkalarının düzgün bir şekilde idare edemeyeceklerini, durum böyleyken bile sevkiyat gibi levazım işlerinin de taraftar ve mensup subaylara verilmesinin ordunun bu kadar depolanmış erzakına rağmen aç bırakılmasına neden olduğu, mühimmatın birkaç orduyu daha idare edecek kadar çokken birçok askeri birliğin mühimmatsız bırakıldığı, Kırkkilise ve Lüleburgaz muharebelerinde henüz sandıklardan çıkarılmamış makineli tüfekler ile 50 bin frank değerinde ilacın yanı sıra çok miktarda erzağın Bulgarların eline geçtiğini çarpıcı bir dille belirtmiştir (Ahmet Hilmi, 1331/1915: 10). Ahmet Hilmi, durumun gelecek için de tehlike yaratacağını şu sözleriyle sert bir şekilde ifade etmiştir:

Fırkacı, muhalefetli, müsademeli meşrutiyetimiz, ordunun berbat olmasına, milletin iki düşman parçasına ayrılmasına, her muhterisin millet darbesine bin türlü tamahlara düşmesine ve en sonu koca Rumeli'nin gitmesine bâis oldu. Yine böyle fırkalarla böyle muhalefetlerle böyle müsademelerle işe devam edersek bir az sonra Anadolu da elimizden gidecek. Vatan elden gider bu necip millet mahkûm olursa işte o zaman hepimiz bir fırkaya cebren intisap ettirileceğiz. "Sefiller, zeliller, mahkûmlar fırkası." (Ahmet Hilmi, 1331/1915: 13).

Muhalif olarak kabul edilen İttihat Terakki karşıtı kişiler de önemli mevkilerin İttihatçı subaylara tahsis edildiği ve asıl ülkeye zarar verenlerin İttihatçılar olduğu yönünde yazılar yazmışlardır. Örneğin Ahmet Bedevi KURAN İttihat Terakki'yle ilgili olarak, İttihatçıların Meşrutiyetin ilanından sonra kolayca iktidara geldiklerini ve adeta o yerin sihrine kapıldıklarını doymak bilmeyen bir ihtiras ateşi içinde yanıp tutuştuklarını, bu yüzden Balkan Harbinin devamına ve Türk ordusunun acı bir duruma düşmesine rağmen millet nezdinde ve ordu birlikleri arasında ayrılık yaratmak için günlerce çalıştıklarını, komplolar kurduklarını ve

nihayet 23 Ocak 1913'te bir hükümet darbesiyle Muhtar Paşa'dan sonra Sadaret Makamına gelen Kamil Paşa'yı düşürerek tekrar iktidarı ele aldıklarını belirtmektedir. Kuran ayrıca; amaçlarının idareyi tekrar elde etmek ve iktidar mevkiinde bulunmak zevkini yeniden tatmak olduğunu, esasen Balkan Harbi faciasının halkı Ahmet Muhtar ve Kamil Paşa hükümetleri aleyhine çevirdiği, İttihatçıların bu nazik durumdan istifa ederek hükümeti devirmek için teşebbüse giriştiklerini Babıali Baskınından sonra Sadarete Mahmut Şevket Paşa'nın getirildiğini ifade ettikten sonra yeni hükümetin ilk iş olarak muhalifleri ezmeye başladığını ve memleketi terk etmek zorunda bıraktığı, kendisinin de tevkif tehdidine maruz kaldığını anlatmaktadır. Olaylar karşısında muhaliflerin de harekete geçerek İttihatçılara karşı cephe almaktan çekinmediklerini ve bu maksatla hükümeti devirmek için her türlü gayreti sarf ettiklerini açıkça dile getirmektedir (Kuran, 1948: 289-291).

Mevki ve iktidar hırsının da ön planda olduğu firkacılık çekişmesinin cepheye yansımalarına bir örnek de Zeki Paşa tarafından verilmektedir. Zeki Paşa 23/24 Ekim gecesi Manastır ve Üsküp Tümenleri düşman karşısında buldukları hattı terk ederek gecelemek için Kumanova'ya çekildiklerinde tümen komutanlarının durumdan ancak sabaha karşı haberdar olabildiklerini, zayıflığın ve yaralıların çok az olmasına rağmen yenilginin subayların görevlerine karşı kayıtsız kalmaları ve savaşta önemli sebep olan askerin ruhsal durumuna etki edilememesinden, muharebenin sevk ve idaresi için gerekli olan savaş teknik kurallarını bilmediklerinden, özellikle yukarıdan aşağıya komuta hüküm ve nüfuzunun etkisizliğinden ve göreve bağlılıktan çok askerlik dışında başka şeylerle uğraşılmasından ileri geldiğini belirtmektedir (Zeki Paşa, 201: 44).

Balkan Savaşları sürecinde güvensizliğe yönelik pek çok örnek bulunmaktadır. Mehmet Nihat Bey, Doğu Ordusu Genel Karargâh haber subayı olarak atandığında karargâh subaylarının kendisine casus gibi baktıklarını, Birinci Şube Müdürü Feyzi Bey'in kendisine "Ben karargâhta muhbir-i sadık istemem..." dediğini belirttikten sonra karargâhta düşman subayı gibi muamele gördüğünü yatacak yer ve yiyeceği bile zor bulduğunu ifade etmektedir. Mehmet Nihat Bey bu durumun Doğu Ordusu kurmayı ile Genel Karargâh kurmayı arasındaki şiddetli kıskançlık ve çekememezlikten kaynaklandığını düşünmektedir (Mehmet Nihat, 1340/1924: 39-42).

İzzettin [ÇALIŞLAR] Bey de yine aynı şekilde ordudaki güvensizlikle ilgili yazdığı hatıralarında: 5. Kolordunun komutan ve kurmaylarının harp için kolorduya layık kişilerden oluştuğunu, tümen komutanlarına fazla güveni olmadığını, kolordunun alaylarında da güvenilecek kimseler olmadığını yalnız 42 ve 44. Alay komutanlarına bir dereceye kadar güvendiğini, diğerinin kolordu tarafından alay komutanlığına layık görülmediğini, tabur komutanlarının da büyük kısmının ne bilgi ne de yönetim bakımından kendilerini yetiştirmediklerini, yüzbaşılar içinde çok iyileri olsa da diğer sınıflarda da durumun böyle olduğunu anlatmaktadır (Çalışlar, 1993: 6).

İzzettin Bey; Galip Paşa ile Sait Paşa arasındaki "Kimden bahsedildiğini bilmiyorum ama 'kurmaylardan kumandan yetişmez' dediler." Paşaların, "kumandanların kurmay olmamalarından bahsedilmesinden hoşlanmadım." şeklindeki yorumu cephedeki çekişmenin farklı bir boyutunu yansıtmaktadır. (Çalışlar, 1993: 25) Sait Paşa ile Zeki Paşa arasında yaşananlar da bu bakış açısının farklı bir örneğidir. İzzettin Bey; Sait Paşa'nın Zeki Paşa'nın kendisine yapılan müdahalelere kızarak "Artık ders yetişir, derse ihtiyacım yok" dediğini, ordu komutanının ders vermek istiyorsa mektebe gitmesi gerektiğini ifade ettiğini yazmaktadır (Çalışlar, 1993: 29).

Savaşa katılan Rahmi Apak Balkan Savaşı'nın kaybedilmesine neden olan sebepleri değerlendirirken sorduğu sorular ve dile getirdiği nedenler çarpıcılığın çok ötesindedir:

Balkan Savaşını neden kaybettik? Tüfeğimiz, topumuz ve cephanemiz Balkanlı düşmanlarımızdan daha az değildi.. Giyim ve kuşam bakımından daha noksan değildik. Düşmanlarımızın sayı üstünlüğü de o kadar korkunç değildi. Bu halde neden yenildik ve hem de çabucak ve şerefsiz bir surette yenildik. (Apak, 1988: 90-91)

İttihatçıların gazabına uğradığını düşünen kişilerden biri olan Şükrü Paşa cephede yaşadığı olaydan dolayı kendisinin esaretten döndükten sonra göreve alınmadığını belirtmektedir. Şükrü Paşa, Talat Bey'in Edirne'de "nefer paşa" muamelesi gördüğünü kendisine emir eri verildiğini ve yaptığı propaganda ile askeri harp etmemeye teşvik ettiğini, özellikle Anadolu lu erlere Rumeli'nin kendi vatanları olmadığından bahsettiğini bu sebeplerle belirterek "nefer elbiseli müfsid" olarak adlandırdığı Talat Bey'i çağırarak, Edirne'yi terk etmesini aksi takdirde kendisini idam etmek zorunda kalacağını ifade ettiğini bunun üzerine Talat Bey'in İstanbul'a dönmek zorunda kaldığını, ancak Doktor Bahaeddin Şakir'in "Hilal-i-Ahmer müfettişi sıfatıyla Edirne'de kaldığını ve Talat Bey'in propagandasına devam eden bu kişiyi idam ettirmemek için çekmediğinin kalmadığını belirtmektedir. Şükrü Paşa anılarında Bahattin Şakir'den bahisle:

Muhararanın sonlarına doğru bir gün bana gelip Sultan Selim Camiinin düşmana teslim edilemeyeceğinden dem vurarak dinamitle ber-hava edilmesini teklif etti: Kendisine Edirne üzerindeki en muhteşem Türklük ve Müslümanlık damgasının imhası tarihe bir ihanet olacağını ve Edirne'nin her halde Bulgar hâkimiyetinde kalamayacağını söyledikten sonra bir daha vazifesinden başka bir şeyle meşgul olmamasını ihtar ederek def...

ettiğini ifade ederken, "İşte benim gözden düşmeme bu Talatlarla Bahaeddin Şakirler sebep oldu." demektedir (Danişmend, 1972: 392).

Edirne Savunmasında bulunan Ziya Şakir, Şükrü Paşa'nın aksine Edirne kalesi içinde siyasi çekişmelerin devam ettiğini ancak kendilerine göre karşı görüşlü kişilerin siyasal içerikli "Türk Ocağı" adlı küçük bir risaleyi askere ve halka dağıttıklarını, risaleye göre Edirne müdafaasına son verip Bulgarlara teslim olarak boşu boşuna askerlerimizin ölümüne engel olmak gerektiği, savaşı İttihatçıların çıkardığı ve gereksiz yere Türk evlatlarının öldürülerek Türk Ocaklarının söndürüldüğünü anlatıldığını, risalenin, Ağır Topçu Zabitlerinde Mülazım-ı Evvel İsmail Hakkı Efendi isminde Halaskâr Zabitân Grubuna mensup bir asker tarafından yazıldığının tespit edilmesinden sonra İsmail Hakkı Efendi ve matbaa çalışanlarının Divan-ı Harbe verildiği belirtilmektedir.(Karaca B, Göçer G., 2017: 536).

Cephede yaşanan fırkacılık ayrımının vahametini dile getirenlerden biri de Kurmay Kıdemli Yüzbaşı Ali Fethi'dir [OKYAR]. Fethi Bey; Ordunun Arnavutluk harekâtında yıpranması, Meşrutiyetin ilanı ile uzun süre askerde kalmış, talim görmüş askerinin terhisinin, malzeme kıtlığının, hazinenin darlığının Balkan Savaşı'nın kaybında önemli sebepler olduğunu sıralamakla birlikte asıl felaketin sebebinin ordunun "gırtlığına kadar politikaya gömülmesi" olduğunu belirttikten sonra durumu şu şekilde izah etmiştir;

Hatırladıkça elem duymamak mümkün değildir. Savaş içinde öylesine olaylar cereyan etti ki, tüyler ürpertir. Bazı zabitlerin kalpaklarındaki şekil, ittihatçılığını, bazılarının ki ise itilafçılığını belirtiyordu. Kimler sokmuştu bu korkunç uçurumu ordunun içine? Ben, İkinci Meşrutiyetin beyannamesini yazmış, İttihat ve Terakkinin ilk yayılmasında emek vermiş, Sultan Hamit kendisine teslim edilmiş, nihayet bu fırkanın umumi kâtipliğini yapmış adam olarak, bu soruların cevabını veremem. Kalbinde vatan muhabbeti, ihtiraslarının üzerine çıkabilmiş hangi kişinin havsalası böylesine ihaneti alabilirdi? (Okyar, 1980, 157)

Abdullah Paşa; 1'inci Kolordunun tam bir bozgun halinde geri çekilmeye başladığını, 4'üncü Kolordunun kısmen bozguna uğradığını, 2'nci Şevket Turgut Paşa Kolordusunun çok yavaş ilerleyerek hiç savaşa girmediğini, sağ tarafta Kırklareli ilerisindeki 3'üncü Kolordunun sağındaki 7'nci Hilmi Paşa Tümeniyle şiddetli ve başarılı bir muharebeye girdiğini ve cephe tümenleriyle hafif topçu muharebesi yaptığı, diğer cephelerin sıkıntılı durumlarından haberdar olmayan bu kolordunun ertesi gün duruma göre muharebeye devam etmek için geceyi muharebe mevziisinde geçirdiği günün ertesinde bütün cephelerde askerlerin söz birliği etmiş gibi “*Biz Rumeli için savaşmayız.*” diye mevziilerini terk ettiklerini belirtmektedir(“*Abdullah Paşa'nın Balkan Savaşı Hatıratı Mahmut Muhtar Paşa'nın Cevabı*, 2012: 323).

Savaşın kaybedilmesine yönelik eleştiriler de yine aynı doğrultuda yapılmıştır. Örneğin Abdullah Paşa neredeyse bu konuya son noktayı koyan şu ifadeleri kullanmaktadır;

Meşrutiyet Türkiye'sinde ilk günlerden itibaren siyaset sahasında beliren ve birbirinden farklı olan eğilimlerin, şahsi menfaatlerin ve ihtirasların olumsuz etkileri, ordumuzun emir ve komutasının daima aciz bir elden daha acizine geçmesine neden olmuştu. Bu elim durumların, kötü gelişmelerin etkileri bizi o bulunduğumuz öldürücü duruma kadar getirmişti...(Abdullah Paşa'nın Balkan Savaşı Hatıratı Mahmut Muhtar Paşa'nın Cevabı, 2012: 348).

Fırkacılığın birlik ve beraberliğin bozulmasına sebep olarak savaşın kaybedilmesinde önemli bir etken olduğu düşüncesinde olan Pertev Paşa'nın ifadesiyle;

Bir taraftan Arnavutlar devlete karşı eskiden beri göstermiş oldukları vefa ve güvenle savaşa atılsalardı, diğer taraftan da ordunun yalnız general, üstsubay ve subaylarını değil, hatta askerlerini bile birbirine düşürerek düşman eden bu düşünceyle mevcut kuvvetimizi birleştirerek dışarıya karşı hareket edecek yerde aksine birbiri aleyhine hareket eden iki kitleye ayırmak suretiyle adeta kendi içinde imha etmiş olan particilik ve siyasetçilik mevcut olmasaydı -her türlü ihtimal ve noksanlara rağmen- Balkan Savaşı, 3'üncü Ordu için de başka bir şekil alır ve savaşın sonucu bizim için daha iyi olurdu(Demirhan, 2012: 155-156).

Ali Fethi Bey gibi bazı İttihat ve Terakki yanlılarından da öz eleştiri yaptığı görülmektedir:

Biz, İttihat ve Terakki olarak hem meşrutiyetin tüm sorumluluğunu yüklenmiştik, hem de parlamentoda çoğunlukta olarak iktidar partisi idik, vatanın kaderi de elimizde ve omuzlarımızda idi. Aslında ise iktidarda değildik, çünkü ne vatanı idare edecek kadromuz ne de bu kadroyu terki edebilmiş felsefemiz vardı. Bütün bu çelişkiler ve boşluklar içinde iyi niyetimizden asla şüphe edilemezdi ve sanırım böylesine muazzam bir yükü üstlenmemizin başlıca sebebi ve dayanağı da mutlak iyi niyetti (Okyar, 1980, 146).

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde ordunun siyasete karışmasının en üst seviyede olduğu II. Meşrutiyet dönemi, ordu içinde *fırkacılığın* had safhaya ulaştığı bir atmosfer oluşmuştur. Orduda fırkacılık kavramı daha önce yaşanan alaylı-mektepli ayırımının ayrı bir tezahürü şeklinde gün yüzüne çıkmıştır. Zira alaylılar II. Abdülhamit taraftarı, mektepliler ise Meşrutiyet savunucuları olup, II. Meşrutiyet öncesi alaylı subayların imtiyaz sahibi olduğu, sonrasında da çoğunluğunu İttihatçı subayların oluşturduğu mektepli subayların ön plana çıktığı bu durumun çatışmaları da beraberinde getirdiği görülmektedir. Mevcut sistemde ordu mensuplarının imtiyaz sahibi olmasına itiraz eden muhalefetin de (Halaskâr Zabitan Grubu) aynı şekilde davranması var olan ayrılıkları tamamen derinleştirmiştir.

Böyle bir atmosferde cereyan eden Balkan Savaşları da hem ülkenin içinde bulunduğu durum, hem siyasetçilerin öngörüsüzlüğü, hem de ordunun içinde bulunduğu karmaşık ortam nedeniyle -hatıralarda da itiraf edildiği gibi- daha baştan kaybedilmiş durumdadır. Esasen felaketin geliyor olduğu Mustafa Kemal gibi bazı subay tarafından öngörülmüştür. Mustafa Kemal Trablusgarp'a giderken Asım Gündüz'e "... biz gidiyoruz ama korkarım ki dönüşte Rumeli'yi bile elimizden çıkmış bulacağız."(Gündüz, 1973: 24) demiştir. Nitekim Rumeli'nin kaybı bu sözlerin üzerinden çok uzun süre geçmeden gerçekleşmişti.

Döneme ait hatıralarda Balkan Savaşı'na yönelik pek çok hata yapıldığı, bunların başında ordunun siyasete karışması olduğu kabul edilmektedir. Ancak öznel bir yaklaşımla bu durumun muhalif subaylar tarafından yapıldığı yönündeki değerlendirmelerin ön planda olduğu, çok az kişinin öz eleştiri yapabildiği anlaşılmaktadır.

Ordunun siyasete karışmasının hezimetinde önemli ölçüde etki ettiği genel olarak itiraf edilmektedir. Hatıralarda, II. Abdülhamit'in orduya yönelik politikaları eleştirildikten sonra savaş öncesinde ordunun terhis edilmesi, seferberlik ve taarruz emirleri konusunda üst kademedeki komutanlar eleştirilerin hedeflerini teşkil etmektedir. Hedefteki bu kişiler tarafından kaleme alınan hatıralarda ise karşılıklı suçlamaların olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Daha alt kademede yer alan subaylar arasındaki çekişmelerde, birinin başarısının ordunun başarısı olarak algılanamayacak seviyeye gelindiği, askerinin muharebe etmemesinin teşvik edildiğine yönelik propagandaların yapıldığı, muhalif parti taraftarı olan subayların casus olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

Balkan Savaşı'nda edinilen bu acı tecrübelerden sonra orduda yeni düzenlemeler yapılmış, Almanya'dan ordunun eğitimi için subaylar getirilmiş ve bu olumsuz ruh halinden tamamen kurtulmaya çalışılmıştır. Tüm bu girişimler sonuçlanmadan Birinci Dünya Savaşı başlamıştır.

Balkan Savaşları'nın Türk tarihi için kırılma noktası olduğu ve sonraki süreçteki dönüşümün temelinde önemli yer kapladığı Mustafa Kemal'in şu sözlerinde açıkça görülmektedir; "Balkan Harbi Türk Ordusunun bozgunu değildi. Hayır hiç değil, bu Türkiye'deki eskinin yıkılması, Türk Ordusunun başındaki bilgisiz kumanda heyetinin geri çekilmesiydi. Balkan kuvvetleri bu harbin sonuçlarını, o dönemde Türkiye'ye hâkim olan şahısların bilgisizliğine borçludur" (İnan, 1983: 57).

NOTLAR

¹ Ali Birinci bu tarz anıların asıl gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır; “II. Meşrutiyet’in ilanından sonra (1908) olduğunu ve bir taraftan bilhassa Sultan II. Abdülhamid devrinin ricali eski devrin günahlarından kendilerini hariçte tutmak ve mesuliyetleri olmadığını göstermek için bir kısmı alelacele, bir kısmı ise daha sonra hatıralarını kaleme almışlardır. Esasen yaptıklarını müdafaa insiyakı bu türe giren eserlerde hakim bir halet-i ruhiyedir ve beşer tabiatına da uygun, hatta kaçınılmaz bir keyfiyettir.”

² Ali Fethi, ordunun siyasete karışma gerekliliğin şöyle izah etmiştir; “...ordunun ezici kuvvetini ve her gün daha alınan yaralarla inleyen, milleti her gün daha karanlık uçurumlara sevk eden bir keyfi idareye bağlı kalmak veya yalnız anlamsız bir sadakatın hatırı için böyle seyirci durmak miskinlikle ve hatta bu gerçeği iyice idrak edenlerin nazarında hıyanetle eşdeğerdir.”

³ Falih Rıfkı Atay; mektepli subaylar için bir terfi usulü olmadığını, kimin ne vakit ne sebeple terfi edeceğinin bilinmediği, üç dört senede yüzbaşı ve binbaşı olmuşların yanında on senelik mülazımlara ve on beş senelik yüzbaşılara rastlandığını belirtmektedir. Ayrıca ordunun bir kısım erkânı, büyük kumandanlar, iltimaslılar ve gözdelelerin maaşlarını her ay aldıklarını tayın bedellerini de ya tam olarak ya rüçhanlı fiyatla ele geçirdiklerini, genç mektepli subayların değer ve bilgiyi kendilerinde, aczi ve cehaleti büyüklerinde gördüklerini, üstelik maaşlarını ve tayınlarını da onlardan en az yüzde kırk eksik aldıklarını, ordunun genç ve salahiyyetiz unsurları ile cahil ve imtiyazlı erkân arasındaki manevi uçurumun doldurulmaz bir halde olduğunu belirtmektedir.

⁴ İttihat ve Terakki Cemiyetinin basındaki sözcüsü Hüseyin Cahit Yalçın *Tanın* gazetesinden neşrettiği bir makalesinde cemiyet-ordu ilişkisini meşrutiyet rejiminin muhafazası noktasından hareketle açıklamaya çalışmıştır.

⁵ “Her hal ve mekanda padişahıma ve vatanıma, Kanun-ı Esasi ahkâmı dairesinde sadakatle ifa-yı hıdmet edeceğime ve kavanin ve nizamat-ı mevzua-i devlete ve mafevklerimin evamirine tamamiyle itaat ve riayet eyleyeceğime ve hidmet-i askeriyede bulunduğum müddetçe fırak ve cemiyet-i siyasiyeden hiçbirine intisab ve delalet ve Devlet-i Osmaniye’nin dahili ve harici umur-u siyasiyesine ve vecihen minel vücuh katiyen müdahale etmeyeceğime ...”

⁶ Bayar bu konuda şunları yazmaktadır; “Dahiliye Nazırı Ali Daniş Bey iş başına gelir gelmez sadrazam paşayı görmüş: “Elimiz altındaki idare adamlarına güvenim yoktur. Bunların hepsini atmak da mümkün değil” demişti. Bunun üzerine çıkar bir yol arandı. “Bundan böyle hiçbir siyasi parti ile ilgilenmeyeceklerine dair bütün valilerden resmen bir taahhüt senedi alınmasına” karar verildi. Fakat koca imparatorluğun valilerinden yalnız bir kişi Edirne Valisi Halil Bey böyle bir senedin altına imza koydu. Diğerleri bu teklifi hürriyetlerine, şahsi haysiyetlerine aykırı buldukları için reddetmişler ve azlolunmuşlardı.” Ali Fuat Türkgeldi, hükümetin “yüz yirmi tabur muallim (eğitilmiş) Nizamîye askerini terhis etmek suretiyle gaflet gösterdiği”ni belirtmektedir.

KAYNAKÇA

Abdullah Paşa'nın Balkan Savaşı Hatıratı Mahmut Muhtar Paşa'nın Cevabı (2012). (Çev. Hülya Toker, Sema Demirtaş, Mustafa Toker). İstanbul: Alfa.

Ali [Ali İhsan Sabis]. (2012). *Balkan Savaşında Neden Bozguna Uğradık?* (Çev. Hülya Toker). İstanbul: Alfa.
Ali F. (1324/1908). “İnkılab-ı Ahirde Osmanlı Ordusunun Politikaya Suret-i Müdahalesi.” *Asker*. (3). İstanbul: Mürettebiye.

Apak, R. (1988) *Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları*. Ankara: TTK.

Atay, F. R. (1969). *Çankaya*. İstanbul: Doğan Kardeş.

Ayşe Afet İnan. (1983). *M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları*. Ankara: TTK

Bayar, C. (1966). *Ben de Yazdım: Milli Mücadele'ye Gidiş*. (2). İstanbul: Baha.

Bayur, Y. H. (1964). *Türk İnkılabı Tarihi*. (I/2). Ankara: TTK.

Bekir Sıtkı. (1331/1915). *Garp Ordusu Harekâtı Cavid Paşa Kolu: Vardar Ordusu*. İstanbul: Kütübhanesi-i Askeri - İbrahim Hilmi.

Birinci, Ali. (1998). “Hatırat Türünden Kaynakların Tarihi Araştırmalardaki Yeri ve Değeri.” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. (XIV/41). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi

_____. (1998). “Hürriyet ve İtilaf Fırkası.” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (18). İstanbul: TDV.

Çalışlar, İ. (1993). *On Yıllık Savaş*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.

Danişmend, İ. H. (1972). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. (IV). İstanbul: Türkiye Yayınları.

Demirhan, Sait Pertev. (2012). *Balkan Savaşı'nda Büyük Genel Karargâh*. (Çev. Sema Demirtaş.). İstanbul: Alfa.

Düstur. (1329). Dersaadet.

- Ertürk, H. (1996). *İki Devrin Perde Arkası*. Haz. Samih Nafiz Kansu. İstanbul: Sebil.
- Gündüz, A. (1973). *Hatıralarım*. (Haz. İhsan Ilgar). İstanbul: Kervan.
- Hafız Hakkı Paşa. (t.y.). *Bozgun*. Tercüman - 1001 Temel Eser İlim Heyeti. İstanbul: Tercüman.
- Hak*. (25 Temmuz 1912)
- Hüseyin C. (13 Teşrinievvel 1325). “Askerler ve Cemiyet” *Tanin*.
- İnönü, İ. (1985). *Hatıralar*. Haz. Sabahattin Selek. Ankara: Bilgi.
- Karaca, B. & Güngör G. (2017). “Gönüllü Bir İttihatçı Olarak Balkan Harbi’ne Katılan Ziya Şakir’in Harp Hatıraları” *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29/4, ss.527-552
- Kolağası Resneli Niyazi. (2003). *Hatırat-ı Niyazi*. (Yay. Haz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı). İstanbul: Örgün.
- Kuran, A. B. (1948). *İnkılâp Tarihimiz ve İttihad ve Terakki*. İstanbul: Tan.
- Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi*, 16 Haziran 1328 [1912]: (I) Yirmi ikinci İnikat.
- _____. 18 Haziran 1328 [1912]: (I) Yirmi üçüncü İnikat.
- Mehmet Nihat. (1340/1924). *1328-1329 Balkan Harbi Trakya Seferi Kırkkilise Melhamesi*. (2). İstanbul: Matbaa-i Askeriye.
- Okyar, Ali Fethi. (1980). *Üç Devir’de Bir Adam*. (Yay. Haz. Cemal Kutay). İstanbul: Tercüman.
- Osman Senai. (1324/1908). “Üçüncü Orduya Selam.” *Asker*. (1). İstanbul: Mürettebiye.
- Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe’nin Anıları*. (1986). İstanbul: Hürriyet Vakfı.
- Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi. (1331/1915). *Muhalefetin İflası*. Konstantiniye: Hikmet Matbaa-i İslamiyesi.
- Takvim-i Vakayi*. (21 Nisan 1325)
- Takvim-i Vakayi*. (28 Temmuz 1328)
- Takvim-i Vakayi*. (31 Temmuz 1328)
- Talat Paşa’nın Anıları*. (1994). (Üçüncü Baskı). (Yay. Haz. A. Kabacalı). İstanbul: İletişim.
- Tanin* (19 Haziran 1328)
- Tunaya, T. Z. (1998a). *Türkiye’de Siyasal Partiler*. (I) (2. Baskı). İstanbul: Hürriyet Vakfı.
- _____. (1989b). *Türkiye’de Siyasal Partiler*, (3), İstanbul: Hürriyet Vakfı.
- Türkeldi, Ali Fuat. (1984). *Görüp İşittiklerim*. Ankara: TTK.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (1955). “1908 yılında II. Meşrutiyet ne suretle ilan edildiğine dair vesikalar” *Bellekten (XX/70)*. Ankara: TTK
- Yakut, Kemal. (1998). Mahmut Şevket Paşa ve Dönemi (Doktora Tezi). Eskişehir Anadolu Üniversitesi, SBE.
- _____. (1999). “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Orduyu Siyaset Dışı Tutma Çabaları (1908-1912).” *Osmanlı*. (2). Ankara: Türkiye Yayınları.
- Zeki Paşa. (2012). *Zeki Paşa’nın Balkan Savaşı Hatıratı*. (Çev. Sema Demirtaş). İstanbul: Alfa.